

- ¹¹ *Zweigert K., Kotz H.* An Introduction to Comparative Law (3rd edn., trans. T. Weir) / Oxford: Clarendon Press, 1998. – p. 11.
¹² Там само.
¹³ Там само. – С. 34–47.
¹⁴ *Siems M. M.* Convergence in Shareholder Law / Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – 522 p.
¹⁵ *Wood Ph. R.* Regulation of International Finance / London: Sweet and Maxwell, 2007. – 761 p.
¹⁶ *Roe M. J.* Chaos and Evolution in Law and Economics / Harvard Law Review 109, 1996b. – 641 p.; *Bebchuk L. A.* A Theory of Path Dependence in Corporate ownership and Governance / Stanford Law Review 52, 1999. – p. 127.
¹⁷ *Zweigert K., Kotz H.* An Introduction to Comparative Law (3rd edn., trans. T. Weir) / Oxford: Clarendon Press, 1998. – p. 46.
¹⁸ *Cahn A., Donald D. C.* Comparative Company Law / Text and Cases on the Laws Governing Corporations in Germany, the UK and the USA / Cambridge University Press, 2011. – p. 7.
¹⁹ *McCahery J. A., Vermeulen Erik P. M., Hisatake M., Saito J.* Traditional and Innovative Approaches to Legal Reform: The “New Company Law” / European Business Organization Law Review 8, 2007. – pp. 7–57.
²⁰ *Тихомиров О.* Порівняльне правознавство в контексті постмодернізму // Порівняльно-правові дослідження. Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал. – 2006. – № 1. – С. 13.
²¹ *Тихомиров О.* Порівняльне правознавство в контексті постмодернізму // Порівняльно-правові дослідження. Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал. – 2006. – № 1. – С. 9.
²² *Cahn A., Donald D. C.* Comparative Company Law / Text and Cases on the Laws Governing Corporations in Germany, the UK and the USA / Cambridge University Press, 2011. – p. 12.
²³ *Luhmann N.* Zweckbegriff und Systemrationalität / Frankfurt: Suhrkamp, 1968. – p. 137.
²⁴ *Тихомиров О.* Порівняльне правознавство в контексті постмодернізму // Порівняльно-правові дослідження. Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал. – 2006. – № 1. – С. 16.

Резюме

Досліджені сутність і природа методів під час порівняння законів різних держав.

Ключові слова: історичний метод, логічний метод, закон, порівняльне правознавство.

Резюме

Исследованы сущность и природа методов при сравнении законов различных государств.

Ключевые слова: исторический метод, логический метод, закон, сравнительное правоведение.

Summary

The essence and nature of methods during comparing laws of various states were investigated.

Key words: historical method, logical method, law, comparative law.

Отримано 9.10.2012

Є. А. ТАЛИКІН

Євген Анатолійович Таликін, кандидат юридичних наук, доцент Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЇЇ АДЕКВАТНОСТІ ХАРАКТЕРУ ГОСПОДАРСЬКИХ КОНФЛІКТІВ

Формування механізмів судового захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання є одним із важливих аспектів створення в Україні розвинутого та ефективного сектора господарювання. Особливості вітчизняних економічних, політичних, соціальних, культурних відносин вимагають адекватних форм реагування на наявні порушення нормального порядку функціонування економіки. Тому удосконалення господарської процесуальної форми і, зокрема, шляхом її диференціації є актуальною темою наукових досліджень.

Проблемі диференціації господарської процесуальної форми присвятили праці такі науковці, зокрема С. В. Васильєв, С. Ф. Демченко, Н. А. Громошина, П. Ф. Карпечкін, М. І. Черленяк та інші. Разом з тим, потребує окремої уваги дослідження диференціації господарської процесуальної форми в світлі встановлення її адекватності характеру справ, що розглядаються господарськими судами за вітчизняним господарським процесуальним законодавством.

Метою статті є визначення диференціації господарської процесуальної форми як засобу досягнення її адекватності характеру господарських конфліктів.

Суспільним інституціям взагалі та праву зокрема властива загальна тенденція до удосконалення. Механізми регулювання суспільних відносин перебувають в постійному русі, а людство – в пошуку найкращих засобів їх функціонування. Не є виключенням і господарська процесуальна форма, котра в сучасному

українському суспільстві виконує функцію універсального засобу вирішення конфліктів у сфері економіки. Історія розвитку людства свідчить про неухильну тенденцію до посилення ролі суду в окремо взятій державі та в світовому масштабі, що має в якості вагомого компонента підвищення уваги до удосконалення судових процесуальних форм. Удосконалення, створення найкращого судочинства з вирішення економічних конфліктів є найбільш загальною метою розвитку господарської процесуальної форми.

Разом з тим, критерії на кшталт «досконалий», «найкращий» володіють значною емоційною потужністю та оціночним забарвленням за відсутності чіткого усталеного змісту. У науці чимала увага приділяється конкретизації еталонних стандартів судочинства. Зокрема йдеться про судочинство оптимальне, справедливе, ефективне, доступне тощо. В цьому плані має значення те, що правова реальність є такою, що судових форм вирішення конфліктів є менше, ніж різноманітних категорій останніх, що володіють значною специфікою. Йдеться як про особливості матеріальних відносин, що становлять підґрунтя конфлікту, так і про характер зв'язку уповноваженого суб'єкта із предметом розгляду (інтерес), бажані способи захисту тощо. Повного співпадіння між типом конфлікту та судовою формою немає, та й завдяки властивості універсальності процесуальної форми не має бути. Тобто господарська процесуальна форма потенційно здатна бути інструментом вирішення будь-якого конфлікту в сфері економіки. Між тим, якість такого вирішення залежить від відповідності між характеристиками конфлікту та форми його вирішення. Адже виконання завдань судочинства полягає не просто у вирішенні конфлікту, але в якісному, своєчасному та відповідному вирішенні, що задовольняло б і користувачів судової системи, і державу.

Для забезпечення виконання поставлених завдань господарська процесуальна форма має відповідати характеру конфлікту, що підлягає вирішенню, бути адекватною. Одним із основних засобів досягнення адекватності господарської процесуальної форми особливостям підвідомчих господарським судам справ є її диференціація. Шляхом диференціації реалізується не тільки адекватність, але й інші вимоги до процесуальної форми, зокрема відбувається підвищення її раціональності та доступності, однак саме встановлення відповідності між сутністю конфлікту та порядком його розгляду є основною її метою.

У науці поширена позиція, що трактує наявність диференційованих процедур у рамках господарської процесуальної форми в якості ознаки останньої. Г. В. Дуднікова говорить про ознаку варіативності процесуальної форми, що вказує на її можливість змінюватись, відповідаючи вимогам розвитку процесу, залишаючись при цьому єдиним правовим явищем¹. Інші називають цю ознаку гнучкістю та розкривають дещо ширше – як можливість обирати в конкретній ситуації найбільш оптимальний шлях, що зумовлено наявністю пробілів у законодавстві, відносно визначених норм, а також альтернативних шляхів досягнення мети та завдань правосуддя².

Однак, на нашу думку, визначення гнучкості (варіативності тощо) ознакою господарської процесуальної форми не досить чітко відображає сутність цього правового явища. При дослідженні диференціації господарської процесуальної форми слід виходити із загального змісту вказаного терміна. «Диференціація» розуміється як поділ, розчленування цілого або комплексу на окремі складові частини, форми, елементи³. В інших джерелах також зауважується, що складові елементи мають бути якісно різнорідними⁴. Тому закономірно, що диференціація є процесом, внаслідок якого виділяються якісно різні елементи, що разом становлять єдине ціле. Традиційний зміст поняття «диференціація» вказує на те, що це є процес, явище динамічне.

Наявність в межах господарської процесуальної форми кількох певною мірою відокремлених алгоритмів не є явищем постійним. Розвиток господарського процесу йде шляхом розширення судової компетенції та деталізації судових процедур, що і обумовлює на певному етапі появу диференціації. Подібна ситуація характерна і для інших процесуальних галузей. Тому диференціація – здобуток певного етапу розвитку господарської процесуальної форми, і висновки авторів, які оцінюють її в якості тенденції господарського процесу, видаються нам достатньо обґрунтованими. Зважаючи на викладене, ми пропонуємо оцінювати диференціацію в якості вектора розвитку господарської процесуальної форми, а не зводити її в площину ознак останньої.

Значення та масштаби диференціації в процесуальних галузях не повинні переоцінюватись, що вимагає конкретизації її меж. Праву взагалі притаманний деякий рівень варіативності або диспозитивності. Ситуація наявності в особи можливості обирати певний варіант поведінки із можливих охоплюється поняттям диспозитивності. Диспозитивне правове регулювання характерне більшою мірою для галузей приватного права, однак у сфері господарського процесу воно традиційно знаходить широке застосування. Теоретики-процесуалісти наголошують на поєднанні імперативних та диспозитивних засад регулювання процесуальних відносин у сфері цивільного процесу⁵, що цілком виправдано може бути поширене на господарський процес.

Тому не можна погодитись з тими авторами, які стверджують наявність диференціації в будь-якому випадку, коли процесуальна норма носить диспозитивний характер⁶. Між диференціацією та диспозитивністю правового регулювання є певна межа. З нашого погляду, визначальною рисою є те, що диспозитивністю правового регулювання охоплюються випадки, в яких вибір варіанта поведінки залежить від бажання учасників розгляду справи. Якщо ж певний варіант поведінки прописаний законом, йдеться про диференціацію процесуальної форми. Отже, певна міра диспозитивності в правовому регулюванні господарських процесуальних відносин не пов'язана з особливостями процесуальної форми. Саме диспозитивність правового регулювання дозволяє обирати оптимальний варіант поведінки, усувати прогалини в праві, застосовувати відносно визначені норми.

Деякі автори поширюють диференціацію на явища, що охоплюються іншими процесуальними категоріями, такими як стадії, процесуальні засоби тощо. Н.С. Чучунова говорить про модифікацію (зміну) єдиної процесуальної форми в залежності від різних факторів, а саме: порядок судочинства, предмет, форма, умови судового розгляду⁷. Навряд чи з такими висновками можна погодитися. Автором не розмежується процесуальна форма як правова категорія та її втілення в процесуальних діях під час розгляду справи, адже спір може пройти не всі етапи, передбачені законом, бути більше чи менше процесуально обтяженим. Важливо те, що особливості розгляду окремої справи не можуть визначатися як диференціація процесуальної форми, яка є категорією загального порядку.

Крім того, Н. С. Чучунова розглядає як підставу модифікації єдиної процесуальної форми порядок судочинства, в залежності від особливостей якого виділяє провадження звичайне, спрощене (скорочене), ускладнене та надзвичайне. У якості прикладу ознаки ускладненого провадження наводить зустрічний позов, надзвичайного – застосування заходів забезпечення позову⁸. Навряд чи з подібною позицією можна погодитися. Використане автором поняття «модифікація» процесуальної форми не наділене в науці сталим змістом, а його співвідношення з більш традиційними категоріями диференціації, виду провадження є окремим питанням, що не висвітлюється автором. Непевність вихідних теоретичних основ призводить до підміни понять у висновках, коли особливості окремих справ видаються за властивості процесуальної форми. Перебіг розгляду конкретної господарської справи може відзначатися рівнем складності, що жодною мірою не свідчить про застосування щодо неї якоїсь особливої процесуальної форми. Наведені автором приклади не виходять за рамки звичайного позовного провадження і повністю охоплюються його процесуальною формою. Тому обрання в якості критерію виду процесуальної форми ознак, пов'язаних із розпорядженням процесуальними правами учасниками спору, має ситуативний випадковий характер та не відноситься до диференціації процесуальної форми.

Важливим фактором є визначення рівня процесуальної форми, на якій відбувається реалізація досліджуваної тенденції. Так, окремі автори говорять про зовнішній і внутрішній аспекти диференціації: зовнішній – пов'язаний із поділом проваджень на види, внутрішній – із розвитком судових процедур в межах видів проваджень та стадій процесу⁹. Внаслідок диференціації виділяються окремі частини, що не можуть взаємно перекриватися, є взаємно виключними, інакше втрачається її суть. Тому слід говорити про певні рівні диференціації: господарської процесуальної форми, що призводить до появи проваджень; позовного провадження на його підвиди; окремих стадій та норм тощо. Диференціація, пронизуючи весь процес, завжди відповідає певному більш чи менш високому ступеню організації процесуальних відносин. Тому якщо вести мову про особливості розгляду справ певної категорії, то диференційованим є не весь порядок, а тільки окремі правила судочинства. Специфікою процесуальної форми є те, що в рамках єдиного поняття існують кілька алгоритмів вирішення правових конфліктів. Однак вони не є альтернативними. Процесуальний порядок вирішення того чи іншого конфлікту обирається не сторонами і не судом, він визначається законом. Заміни одного порядку на інший в рамках господарської процесуальної форми не передбачено.

Структура господарського процесу передбачає наявність стадій, проваджень. Не позбавлені логіки пропозиції окремих авторів виділяти категорію окремих процесуальних форм, що охоплює провадження щодо відокремленого питання¹⁰. Всі названі структурні одиниці взаємно пов'язані логікою побудови господарського процесуального права, існують в тісному поєднанні. Господарський процес стає галуззю права тільки в системі окремих процесуальних процедур. Жодна з них, навіть найбільш глобальна – позовне провадження, не може претендувати на цілісність, притаманну галузі процесуального права. Тільки всі процедури в системі здатні виконувати завдання господарського процесу. Однак кожна з них охоплює певною мірою закінчену, логічно та процесуально цілісну процедуру вирішення окремого питання. Поєднання цілісності й відокремленості кожної з існуючих процесуальних процедур із їхньою системністю є специфічним для процесуального права, що і становить предмет наукових досліджень в окресленій частині.

Системне поєднання кількох алгоритмів вирішення правових конфліктів в рамках господарської процесуальної форми, на нашу думку, представляє собою результат розвитку, удосконалення судочинства. Наявність диференційованих процедур не притаманна судовій процесуальній формі як такій, є надбанням достатньо зрілого етапу її розвитку та є своєрідною реакцією на розширення компетенції суду та ускладнення суспільних відносин. Однак спеціалізація правил має свої межі, окреслюється іншими вимогами до судочинства. Відшукування та встановлення особливих правил там, де немає в тому потреби, жодною мірою не сприятиме ефективному вирішенню завдань господарського процесу. Вагомим фактором є також здійснення різноманітних процедур одним юрисдикційним органом – господарським судом, що схиляє до якомога більшої допустимої стандартизації в процесуальній діяльності.

Отже, можна певною мірою говорити про варіативність господарської процесуальної форми, якщо йдеться про її теоретичний та законодавчий рівень. Однак в практичній площині процесуальна форма допускає в кожному випадку тільки один варіант процедури, визначений законом. Рівень практичної реалізації приписів цивільного процесуального права напевно свідчить про будь-яку варіативність процесуальної форми понад диспозитивність, властиву правовому регулюванню. Тому ми вважаємо більш доцільним розгляд окресленої специфіки господарської процесуальної форми з позиції її структури, адже господарська процесуальна форма є явищем складним, об'ємним та багатомірним, і її характеристика тільки шляхом виявлення якісних ознак не буде достатньою. Охоплення наявності кількох алгоритмів вирішення правових конфліктів в рамках господарської процесуальної форми ознакою варіативності (гнучкості) чи іншою подібною ознакою не може вважатися вдалим.

Диференціація не може вважатися метою законодавця, а її наслідки не є апіорі корисними, а підлягають оцінці відповідно до отриманих результатів. Розгляд диференціації господарської процесуальної форми має проводитись відповідно з урахуванням мети та наслідків. Наприклад, окремі автори зауважують, що диференціація проваджень в наявному наразі вигляді не на користь тим, хто потребує судового захисту¹¹. Отже, диференціація – не самоціль, а лише засіб оптимізації судочинства, придатний тією мірою, наскільки він є адекватним до існуючих проблем та поставлених завдань.

Також не можна недооцінювати адекватність законодавства потребам суспільства та загальноновизнаним положенням теорії. Наявність істотних перекручувань в законі призводить до викривлення теоретичних положень. І хоча наукова думка має бути вільною від упередження, відповідність положень, що обґрунтовуються авторами, приписам закону відіграє роль потужного фактора формування напрямку висновків, а часто – аргументу, що має вирішальне значення. Подібна ситуація відмічена в Російській Федерації, де грубі прорахунки законодавця призводять до вельми суперечливих висновків щодо форми вирішення економічних спорів, сутності адміністративного судочинства тощо – питань, що безпосередньо пов'язані з диференціацією процесуальної форми. Слід тільки позитивно поставитись до вітчизняного законодавця, який набагато логічніше побудував сферу судової юрисдикції. Разом із тим, у питаннях деталізації процедур, що становлять форму вирішення економічних спорів, українське господарське процесуальне право не є достатньо вичерпним, залишаючи вагомі пробіли в частині неосновних та спрощених видів проваджень. На жаль, диференціація господарської процесуальної форми реалізована не у повному своєму потенціалі, що не тільки затягує та підвищує вартість судочинства, але й призводить до недостатньо чіткого розмежування різних судових юрисдикцій.

Зокрема М. І. Черленяк вказує на існуючу об'єктивну потребу вирішення в рамках господарської процесуальної форми проблеми розгляду справ про встановлення фактів, які мають юридичне значення, справ про визнання на території України рішень іноземних господарських (арбітражних, комерційних, тощо) судів у справах господарського (економічного) характеру тощо¹². Досвід Російської Федерації свідчить про доцільність запровадження спрощеного порядку розгляду окремих справ у сфері економіки. Спрощена процедура наказного провадження наявна і у вітчизняному цивільному процесі. Звичайно, правила процедури підлягають детальному обговоренню, в тому числі і з зауваженнями, висловленими російськими практика-ми та теоретиками. Однак сама ідея є виключно позитивною і за умов належної регламентації здатна істотно покращити якість господарського судочинства.

Важливим аспектом диференціації процесуальної форми є динаміка цього процесу. Якісна своєрідність, що характеризує провадження, здатна набути настільки вагомого характеру, що провадження оформляється в самостійну процесуальну форму. Подібна ситуація мала місце при створенні адміністративного судочинства, котре сформувалось на основі провадження в справах, що виникають з адміністративно-правових відносин в межах цивільної процесуальної форми. У майбутньому не виключене реформування наявних судових процесуальних форм. Зокрема деякими вченими обстоюються думки про створення трудової, сімейної чи інших видів судової юрисдикції, котрі на сучасному етапі не мають значної підтримки, але остаточного вирішення не отримали.

Окремі автори наголошують, що диференціація здійснюється на рівні окремих проваджень тоді, коли з'являються істотні відмінності за ступенем складності процесуальної форми, що ведуть до конструювання самостійної процесуальної процедури¹³. З подібним висновком можна погодитись лише частково, оскільки він враховує тільки якісну диференціацію процесуальної форми і не дає пояснення функціональній. Навіть в рамках кримінальної процесуальної форми, для якої сформульоване цитоване вище положення, твердження про існування тільки одного шляху – спрощення процедури – видається дещо перебільшеним. Важливим аргументом є необхідність врегулювання процедури розгляду справи судом присяжних, котра обумовлена перспективою розвитку кримінального процесу і має передбачати не тільки ускладнений, але й якісно своєрідний порядок. Тим більш не можуть претендувати на універсальність подібні висновки у сфері приватної юрисдикції, функціональна різноманітність якої є набагато ширшою.

На нашу думку, існують підстави говорити про два види диференціації процесуальної форми. Перший – пов'язаний із покладенням нових функцій на суди. Таким чином утворилось провадження щодо застосування запобіжних заходів, провадження щодо банкрутства тощо. Реалізація принципово різних функцій має своїм наслідком адаптацію процесуальних правил. Таку диференціацію доцільно умовно назвати функціональною. Інший вид диференціації пов'язаний із поділом справ у межах однієї функції за рівнем складності. За таким принципом утворилось, зокрема, наказне провадження в цивільному процесі. Сучасне господарське процесуальне право не має проваджень, які б утворилися за цим принципом, але потреба в подібних процедурах, безсумнівно, існує. При цьому відшукуються можливості спрощення та прискорення процедури. Разом із тим, не можна заперечувати можливості появи і більш розширених проваджень, спрямованих на вирішення складних правових конфліктів. Таку диференціацію можна умовно назвати якісною.

У літературі висловлене ставлення до виділення в якості критерію для поділу судочинства на види функцій судової влади¹⁴. Дозволимо собі погодитись із зауваженням лише частково, адже, дійсно, диференціацією на підставі функціональної ознаки поділ процесу на види не обмежується, однак заперечення функціональної диференціації процесу не ґрунтується ні на законі, ні на теоретичних положеннях. Поліфункціональність судової влади є об'єктивним фактом, що знаходить підтримку в науці¹⁵, а ігноруван-

ня цільової спрямованості різних видів проваджень в господарському та цивільному процесі є запереченням очевидного.

Виділені два види диференціації відбуваються різними шляхами. Функціональна диференціація заснована на відшуканні суперечностей між завданням певного виду провадження та загальними нормами і встановленні відповідних виключень та доповнень. Завдяки такій диференціації підтримується інструментальна універсальність та ефективність процесуальної форми. Другий вид має в своїй основі встановлення процесуальних правил, котрі є необхідними і достатніми для забезпечення справедливого вирішення і скорочення «зайвих» формальностей. В першому випадку відбувається адаптація форми до виконання нової функції. В другому випадку – до складності конфлікту.

Разом із тим, вельми вираженою є позиція тих науковців, які пропонують зважати на існування об'єктивних та суб'єктивних факторів диференціації процесуальної форми: об'єктивні пов'язані з тим, що особливості процесу правозастосування визначають необхідність формування та існування такої процедури, яка була б найбільш пристосованою до розгляду конкретної групи справ з максимальною гарантованістю досягнення при цьому цілей судочинства. Суб'єктивні фактори – це міркування доцільності та практичної зручності, оскільки вони в певних історичних умовах зрозумілі законодавцю¹⁶. Господарська процесуальна форма, відчуваючи вплив не тільки об'єктивних, але й суб'єктивних факторів, складається в унікальне процесуальне утворення з притаманним лише їй рівнем диференціації.

Таким чином, диференціація – тенденція до розвитку господарської процесуальної форми, викликана вимогою її удосконалення, що полягає в формуванні в межах єдиної процесуальної форми кількох алгоритмів процедури розгляду спорів. Диференціація господарської процесуальної форми може відбуватися на різних рівнях – від формування видів проваджень до визначення кількох алгоритмів вчинення однієї процесуальної дії. Диференціація процесуальної форми відображає дві основні тенденції – функціональної диверсифікації та поділу справ, підвідомчих господарським судам, за рівнем складності.

¹ Дудникова Г. В. Арбитражная процессуальная форма : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Дудникова Галина Викторовна. – Саратов, 2005. – С. 8.

² Царегородцева Е. А. Способы оптимизации гражданского судопроизводства : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Царегородцева Екатерина Анатольевна. – Екатеринбург, 2006. – С. 9.

³ Сучасний словник іншомовних слів / Уклад. І. О. Скопненко та Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – С. 231.

⁴ Великий тлумачний словник української мови / Уклад. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – С. 224.

⁵ Паскар А. Л. Цивільні процесуальні правовідносини: структурно-функціональний аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Паскар Ауріка Лазорівна. – К., 2009. – С. 6.

⁶ Великий Д. П. Единство и дифференциация уголовно-процессуальной формы: история, современность, перспективы : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Великий Дмитрий Петрович. – М., 2001. – С. 48.

⁷ Чучунова Н. С. Дифференцированный порядок рассмотрения арбитражными судами споров, возникающих из публичных правоотношений : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Чучунова Наталья Сергеевна. – М., 2007. – С. 23–27.

⁸ Там само.

⁹ Сахнова Т. В. О судебных процедурах в цивилистическом процессе, или к вопросу о дифференциации процессуальной формы / Т. В. Сахнова, Т. П. Шишмарева // Теоретические и практические проблемы гражданского, арбитражного процесса и исполнительного производства. Сборник научных статей. – СПб., Краснодар : Юрид. центр Пресс, 2005. – С. 53.

¹⁰ Там само. – С. 61.

¹¹ Громошина Н. А. Дифференциация и унификация в гражданском судопроизводстве : дисс. ... доктора. юрид. наук : 12.00.15 / Громошина Наталья Андреевна. – М., 2010. – С. 224.

¹² Черляк М. І. Підвідомчість справ господарським судам України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Черляк Микола Іванович. – Донецьк, 2008. – С. 6.

¹³ Громошина Н. А. Дифференциация и унификация в гражданском судопроизводстве : дисс. ... доктора юрид. наук : 12.00.15 / Громошина Наталья Андреевна. – М., 2010. – С. 14.

¹⁴ Манова Н. С. Теоретические проблемы уголовно-процессуальных производств и дифференциации их форм : дисс. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Манова Нина Сергеевна. – М., 2005. – С. 176.

¹⁵ Карпечкін П. Ф. Функції судів загальної юрисдикції в Україні: проблеми теорії та практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Карпечкін Петро Феофанович. – К., 2005. – С. 9.

¹⁶ Загайнова С. К. Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе / С. К. Загайнова. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – С. 364.

Резюме

У статті досліджується диференціація господарської процесуальної форми, її значення та оцінка як сучасної тенденції розвитку сфери захисту суб'єктів господарювання. Автором аналізується поняття диференціації, її загальні умови та окремі рівні. Йдеться також про види диференціації, в якості яких розглядаються функціональна та якісна диференціація.

Ключові слова: судовий захист, господарська процесуальна форма, диференціація, функціональна диференціація, якісна диференціація.

Резюме

В статье исследуется дифференциация хозяйственной процессуальной формы, ее значение и оценка как современной тенденции развития сферы защиты субъектов хозяйствования. Автором анализируется понятие дифференциации, ее общие усло-

вия и отдельные уровни. Также речь идет о видах дифференциации, в качестве которых рассматриваются функциональная и качественная дифференциация.

Ключевые слова: судебная защита, хозяйственная процессуальная форма, дифференциация, качественная дифференциация, функциональная дифференциация.

Summary

This article examines the economic differentiation of procedural form, its meaning and assessment of both current trends in the sphere of protection of business entities. The author examines the concept of differentiation, its general condition and individual levels. Also, we are talking about the kinds of differentiation, which are considered as a functional and qualitative differentiation.

Key words: judicial protection, economic procedural form, differentiation, quality differentiation, functional differentiation.

Отримано 20.09.2012

М. М. ХОМЕНКО

Михайло Михайлович Хоменко, асистент кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЇХ ПОСАДОВИМИ ТА (АБО) СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ У СФЕРІ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Умови цивільно-правової відповідальності держави за прийняття незаконних актів органів державної влади мають низку особливостей, що є підставою для виокремлення відповідних випадків завдання шкоди в окремий (спеціальний) делікт.

Наявність специфічних особливостей пояснюється правовою природою та характером здійснюваних дій з видання незаконних актів влади.

Стаття 21 Цивільного кодексу України¹ (далі – ЦК України) містить правило, відповідно до якого суд визнає незаконним та скасовує правові акти індивідуальної дії та нормативно-правові акти органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування, якщо вони суперечать актам цивільного законодавства і порушують цивільні права або інтереси.

Стаття 1175 ЦК України передбачає, що шкода, завдана фізичній або юридичній особі в результаті прийняття органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування нормативно-правового акта, що був визнаний незаконним і скасований, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини посадових і службових осіб цих органів.

Прийняття актів (нормативних та ненормативних) є найбільш розповсюдженою формою адміністративної діяльності. Правовий акт² органу державної влади може бути визнаний незаконним у випадку його невідповідності закону чи правовому акту, що має вищу юридичну силу, зокрема: при прийнятті акта органом, який не має права приймати такі акти; за відсутності передбачених законом фактичних обставин, що є підставою для прийняття відповідного правового акта; при прийнятті акта на виконання скасованого або такого, що втратив чинність закону; при недотриманні правил, строків, форми та процедури прийняття акта.

Необхідно зазначити, що ст. 1175 ЦК України не передбачає відшкодування шкоди, завданої в результаті прийняття актів ненормативного характеру. Зокрема, у справі³ за позовом приватного сільськогосподарського підприємства «Прогрес» до Бузької сільської ради про стягнення матеріальної шкоди у розмірі 99360 грн. Одеський апеляційний господарський суд дійшов висновку, що рішення Бузької сільської ради від 17 грудня 2001 р. є актом ненормативного характеру, який породжував права та обов'язки для ПСП «Прогрес», а тому взагалі відсутні підстави до правовідносин, які виникли між сторонами застосовувати приписи ст. 1175 ЦК України.

Відповідно до положень загальної теорії держави та права правовий акт виходить від держави, виражає збалансовану державну волю, є продуктом правотворчої діяльності саме уповноважених на прийняття таких актів державних органів, органів місцевого самоврядування. Правові акти мають певну юридичну силу, передбачають типові нормативні приписи, встановлюють єдиний, державно-владний порядок регулювання соціально значимих суспільних відносин. Правові акти мають суворо визначену документально-письмову форму, встановлені символи та реквізити, приймаються в передбаченому законом процедурно-процесуальному порядку, а їх реалізація забезпечується комплексом заходів державного впливу (примусу)⁴.

У свою чергу правові акти поділяються на нормативні правові акти та правозастосовні.